

מראי מקומות, שיעור מאת הג"ר יהודה לנדי שליט"א
סנהדרין צו: - בענין סנחריב וחזקי' המלך

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- בגמרא מבואר שהיו לסנחריב שמונה שמות - כולל סרגון ושלמנאסר. האיך ניתן ליישב דבר זה עם דברי חכמי או"ה, שמוכיחים על פי דברי ימי מלכי קדם שסרגון וסנחריב היו מלכים שונים?
- אחרי ששיחז חזקי' לסנחריב ונתן לו כל הכסף שבאוצרות בית ד', למה חזר סנחריב לכבוש את ירושלים?
- במלכים מבואר שרב סריס ותרתי היו שרים בצבאו של סנחריב, וא"כ צ"ע למה מצאנו שרים עם אותם השמות בצבאם של סרגון ונבוזראדן?
- מהו לשון "יהודית" שבו דיבר רבשקה? הלא לשון היהודים עברית היא!
- מנין להם לחז"ל שרבשקה היה ישראל מומר?
- כשמלך בבל שלח שלוחים לחזקי' עם מתנות, הראום חזקיהו את כל אוצרותיו. ישעיהו הנביא בישרו שבעבור זה יקחו בבל כל אוצרותיו, ויקחו גם בניו ויגלום לבבל להיות סריסים בהיכל מלך בבל. חזקיהו השיב לנביא, "הלוא אם שלום יהי בימי". איזו תשובה היא זו למלך ממלכי בית דוד!
- במלכים מבואר שאחרי שנפל סנחריב כשנכשל במלחמתו על ירושלים, ברח והרגוהו בניו. האיך ניתן ליישב דבר זה עם דברי חכמי או"ה, שמוכיחים מתוך כתבי ארץ אשור שלא נהרג סנחריב עד אחרי מות חזקיהו? ולמה נמלטו בני סנחריב לארץ אררט דוקא, אחרי שהרגו את אביהם?
- למה שלח בלאדן שלוחים עם מתנות לחזקיהו כשקם מחליו, ולא שלח לו שלוחים כשנכשל צבא סנחריב בכיבוש ירושלים? ולמה נענש חזקיהו בעונש כל כך גדול כשקיבל שלוחי בלאדן מלך בבל בחיבה?
- איזה הערות יש להסיק בענין כיבוש לכיש ע"י סנחריב, המוזכר בתנ"ך, על פי דברי יוסיפון ודברי חכמי אומות העולם?
- איפה זה "תעלת הברכה העליונה אשר בממסילת שדה כובס", שבו חנה מחנה אשור כשצרו על ירושלים?
- מה היה מיוחד בתעלת חזקיהו מבחינה אדריכלית, שהתפאר בו כל כך עד שהוזכר הדבר בתוך גבורותיו בספר מלכים?

שמות המלכים והשרים

1.1

סנהדרין צ"ד.

לכן ישלח האדון ה' צבא-ות במשמניו רזון, מאי במשמניו רזון אמר הקב"ה יבא חזקיהו שיש לו שמונה שמות ויפרע מסנחריב שיש לו שמונה שמות, חזקיה דכתיב (ישעיהו ט) כי ילד יולד לנו בן ניתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום, והאיכא חזקיה, שחזקו יה דבר אחר חזקיה שחזק את ישראל לאביהם שבשמים. סנחריב דכתיב ביה (מלכים ב טו) תגלת פלאסר (דברי הימים ב כח) פלאסר (מלכים ב יז) שלמנאסר (מלכים ב טו) פול (ישעיהו כ) סרגון (עזרא ד) אסנפר רבא ויקירא, והאיכא סנחריב, שסיחתו ריב דבר אחר שסח וניחר דברים כלפי מעלה.

1.2

אדרת אליהו להגר"א בדברי הימים א' פרק ה' פסוק כ"ו

והא דאמרו חז"ל שמונה שמות היו לו פול כו', היינו (לכל) [שכל] אלו מלכי אשור, אבל כל אחד מלך בפני עצמו.

1.3

גמרא סנהדרין ס.

ת"ר אחד השומע ואחד שומע מפי שומע חייב לקרוע והעדים אין חייבין לקרוע שכבר קרעו בשעה ששמעו, וכי קרעו בשעה ששמעו מאי הוי הא קא שמעי השתא, לא ס"ד דכתיב (מלכים ב יט) ויהי כשמוע המלך חזקיהו את דברי רבשקה ויקרע את בגדיו, המלך חזקיהו קרע והם לא קרעו. אמר רב יהודה אמר שמואל השומע אזכרה מפי העובד כוכבים אינו חייב לקרוע וא"ת רבשקה ישראל מומר היה.

מלחמת חזקיהו עם סנחריב

2.1

מלכים ב' פרק י"ח פסוקים א' - ז', י"ג - ל"ז

א ויהי בשנת שלש להושע בן אלה מלך ישראל מלך חזקיהו בן אחז מלך יהודה. ב בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם אמו אבי בת זכריה. ג ויעש הישר בעיני יקנוק ככל אשר עשה דוד אביו. ד הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבת וכרת את האשפה וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחשתן. ה ביקנוק א-לקי ישראל בטח ואחריו לא היה כמהו בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו. ו וידבק ביקנוק לא סר מאחריו וישמר מצותיו אשר צנה יקנוק את משה. ז והיה יקנוק עמו בכל אשר יצא ישכיל וימרד במלך אשור ולא עבדו.

יג ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצרות ויתפשם. יד וישלח חזקיהו מלך יהודה אל מלך אשור לכישה לאמר חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא ונשם מלך אשור על חזקיהו מלך יהודה שלש מאות כפר כסף ושלשים כפר זהב. טו ויתן חזקיהו את כל הכסף הנמצא בית יקנוק ובאצרות בית המלך. טז בעת ההיא קצץ חזקיהו את דלתות היכל יקנוק ואת האמנות אשר צפה חזקיהו מלך יהודה ויתנם למלך אשור. יז וישלח מלך אשור את תרתן ואת רב סריס ואת רב שקה מן לכיש אל המלך חזקיהו בחיל כבד בירושלם ויעלו ויבאו בירושלם ויעלו ויבאו ויעמדו בתעלת הברכה העליונה אשר במסלת שדה כובס. יח ויקראו אל המלך ויצא אליהם אלקים בן חלקיהו אשר על הבית ושבנה הספר ויואח בן אסף המזכיר. יט ויאמר אליהם רב שקה אמרו נא אל חזקיהו כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת. כ אמרת אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה עתה על מי בטחת כי מרדת בי. כא עתה הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוף הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה בן פרעה מלך מצרים לכל הבטחים עליו. כב וכי תאמרו אלי אל יקנוק א-לקינו בטחנו הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה תשפתחו בירושלם. כג ועתה התערב נא את אדני את מלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם. כד ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים. כה עתה המבלעדי יקנוק עליתי על המקום הזה להשחתו יקנוק אמר אלי עלה על הארץ הזאת והשחיתה. כו ויאמר אלקים בן חלקיהו וישבנה ויואח אל רב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר עמנו יהודית באדני העם אשר על החמה. כז ויאמר אליהם רב שקה העל אדניך ואלתיך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את צואתם ולשתות את מימי הגליהם עמכם. כח ויעמד רב שקה ויקרא בקול גדול יהודית וידבר ויאמר שמעו דבר המלך הגדול מלך אשור. כט כה אמר המלך אל ישיא לכם חזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם מידו. ל ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יקנוק לאמר הצל יצילנו יקנוק ולא תנתן את העיר הזאת ביד מלך אשור. לא אל תשמעו אל חזקיהו כי כה אמר מלך אשור עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו. לב עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ פארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים ארץ זית יצהר ודבש וחיו ולא תמתו ואל תשמעו אל חזקיהו כי יסית אתכם לאמר יקנוק יצילנו. לג ההצל הצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור. לד איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרונים הנע וענה כי הצילו את שמרון מיד. לה מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מיד כי יציל יקנוק את בירושלם מיד. לו והחרישו העם ולא ענו אתו דבר כי מצות המלך היא לאמר לא תענהו. לז ויבא אלקים בן חלקיהו אשר על הבית וישבנה הספר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים ונגדו לו דברי רב שקה.

2.2

שם פרק י"ט פסוקים ח' - ט', ל"ב - ל"ז

ח וישב רב שקה וימצא את מלך אשור נלחם על לבנה כי שמע כי נסע מלכיש. ט וישמע אל תרהקה מלך כוש לאמר הנה נצא להלחם אתך וישב וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמר. לב לכן כה אמר יקוק אל מלך אשור לא יבא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סלה. לג בדרך אשר יבא בה ישוב ואל העיר הזאת לא יבא נאם יקוק. לד וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי. לה ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך יקוק וינן במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף וישכמו בבקר והנה כלם פגרים מתים. לו ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינו. לז ויהי הוא משתחה בית נסרד אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הפהו בחרב והמה נמלטו ארץ אררט וימלך אסר חדן בנו תחתיו.

תרתן ורב-סריס

3.1

ירמיהו פרק ל"ט פסוק י"ג

יג וישלח נבוזרעדן רב טבחים ונבושזבן רב סריס ונגלל שר אצר רב מג וכל רבי מלך בבל.

3.2

וישעיהו פרק כ' פסוק א'

א בשנת בא תרתן אשדודת בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה.

מחלת חזקיהו ורפואתו

4.1

מלכים ב' פרק כ' פסוקים א' - י"ט

א בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יקוק צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה. ב וישב את פניו אל הקיר ויתפלל אל יקוק לאמר. ג אנה יקוק זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול. ד ויהי ישעיהו לא יצא העיר חצר התיכנה ודבר יקוק הנה אליו לאמר. ה שוב ואמרת אל חזקיהו נגיד עמי כה אמר יקוק א-לקי דוד אביך שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני רפא לך ביום השלישי תעלה בית יקוק. ו והספתי על ימין חמש עשרה שנה ומכף מלך אשור אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי.

ז ויאמר ישעיהו קחו דבלת תאנים ויקחו וישמו על השחין ויחי. ח ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא יקוק לי ועליתי ביום השלישי בית יקוק. ט ויאמר ישעיהו זה לך האות מאת יקוק כי יעשה יקוק את הדבר אשר דבר הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות. י ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחרנית עשר מעלות. יא ויקרא ישעיהו הנביא אל יקוק וישב את הצל במעלות אשר ירדה במעלות אהז אחרנית עשר מעלות.

יב בעת ההיא שלח בראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו כי שמע כי חלה חזקיהו. יג וישמע עליהם חזקיהו ויראם את כל בית נכותה את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים ואת שמן הטוב ואת בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרתיו לא היה דבר אשר לא הראם חזקיהו בביתו ובכל ממשלתו. יד ויבא ישעיהו הנביא אל המלך חזקיהו ויאמר אליו מה אמרו האנשים האלה ומאין יבאו אליך ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו מבבל. טו ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו את כל אשר בביתי ראו לא היה דבר אשר לא הראיתם באצרת. טז ויאמר ישעיהו אל חזקיהו שמע דבר יקוק. יז הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתך עד היום הזה בבלה לא יותר דבר אמר יקוק. יח ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל. יט ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר יקוק אשר דברת ויאמר הלוא אם שלום ואמת יהיה בימי.

4.2

מלכים ישעיהו פרק ל"ט פסוק ח'

ויאמר, אז הכיר חזקיהו כי הסכיל עשו, והודה כי דבר ה' טוב מאד, אם מצד החכמה שישתבבו מסובבים כאלה מן הסבות בהכרח, והוא לא השכיל ע"ז מסכלותו. אם מצד הצדק והעונש על גאותו, ויאמר, בכ"ז אמר הלא דבר ה' על הטובה לא תשוב ריקם בשום אופן. ובזה יש הבדל בין הדבר שינבא הנביא לרעה, שיוכל להשתנות על ידי שיטתו העם את מעשיהם מרעה לטוב, לא כן אשר ידבר הנביא בשם ה' לטובה שזה לא ישתנה בשום אופן כמ"ש ירמיהו לחנניה בן עזור. ועפ"ז הנבואה שנבא לו ישעיהו פה שיגיע רעה על בניו, כלולים בתוכו שתי נבואות. א) לרעה על בניו וזה יצוייר שישתנה אם ייטיבו מעשיהם, ועז"א טוב דבר ה'.

ב) נשמע מדברי ה' מעצמו טובה עליו שלא תגיע הרעה בימיו, וזה לא ישתנה בשום אופן, ועז"א טוב דבר ה' כי עכ"פ זה ודאי יתקיים שיהיה שלום ואמת בימי, לא כן הנבואה על בני, תוכל להשתנות אם ייטיבו מעשיהם.

4.3

דברי הימים ב' פרק ל"ב פסוקים כ"ב - כ"ו

כב וישע יקנך את חזקתה ואת ישבי ירושלים מיד סנחריב מלך אשור ומיד כל וינהלם מסביב. כג ורבים מביאים מנחה ליקנך לירושלים ומגדנות ליחזקתה מלך יהודה וינשא לעיני כל הגוים מאחרי כן. כד בגמים ההם חלה חזקתה עד למות ויתפלל אל יקנך ויאמר לו ומופת נתן לו. כה ולא כגמל עליו השיב חזקתה כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים. כו ויכנע חזקתה בגבה לבו הוא וישבי ירושלים ולא בא עליהם קצף יקנך בימי חזקתה.

4.4

גמרא סנהדרין צו.

הני ארבע פסיעות מאי היא? דכתיב (ישעיהו ל"ט) בעת ההיא שלח מראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים וגו'. משום כי חלה חזקתה ויחזק שדר ליה ספרים ומנחה? לדרש את המופת אשר היה בארץ, דאמר רבי יוחנן אותו היום שמת בו אחז שתי שעות היה, וכי חלה חזקתה ואיתפח אהדרינהו קודשא בריך הוא להנך עשר שעי ניהליה, דכתיב (ישעיהו ל"ח) הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה, במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה, אמר להו מאי האי? אמרו ליה חזקתה חלש ואיתפח, אמר איכא גברא כי האי ולא בעינא לשדורי ליה שלמא? כתבו ליה שלמא למלכא חזקתה שלם לקרתא דירושלם שלם לא-לקא רבא. נבוכדנאצר ספריה דבלאדן הוה, ההיא שעתא לא הוה התם, כי אתא אמר להו היכי כתביתו? אמרו ליה הכי כתבין, אמר להו קריתו ליה א-לקא רבא וכתביתו ליה לבסוף? אמר אלא הכי כתובו, שלם לא-לקא רבא שלם לקרתא דירושלם שלם למלכא חזקתה. אמרי ליה קריינא דאגרתא איהו ליהווי פרוונקא, רהט בתריה, כדרהיט ארבע פסיעות אתא גבריא אל ואוקמיה, אמר רבי יוחנן אילמלא בא גבריא אל והעמידו לא היה תקנה לשונאיהם של ישראל.

4.5

עזרא פרק ד' פסוק ב'

ב ויגשו אל זרבל ואל ראשי האבות ויאמרו להם נבנה עמכם כי ככם נדרוש לא-לקיכם ולא ולו אנחנו זבחים מימי אסר חדן מלך אשור המעלה אתנו פה.

מעשי חזקתה

5.1

ישע' פרק ל"ב פסוקים כ"ב - כ"ד

כב זה הדבר אשר דבר יקנך עליו בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלים. כג את מי חרפת ונדפת ועל מי הרימותה קול ותשא מרום עיניך אל קדוש ישראל. כד ביד עבדיך חרפת ד' ותאמר ברב רכבי אני עליתי מרום הרים ורפתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחר ברשיו ואבוא מרום קצו יער פרמלו.

5.2

גמרא פסחים נו.

תנו רבנן ששה דברים עשה חזקתה המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו, גירר עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו, כיתת נחש הנחשת והודו לו, גנז ספר רפואות והודו לו. ועל שלשה לא הודו לו, קיצץ דלתות של היכל ושיגרן למלך אשור ולא הודו לו, סתם מי גיחון העליון ולא הודו לו, עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו.

5.3

רש"י שם

גירר עצמות אביו. משום כפרה, ולא קברו בכבוד בדרגש ומטה נאה, ומפני קידוש השם, שיתגנה על רשעו ויורו הרשעים.

כיתת נחש הנחשת. לפי שהיו טועים אחריו.

וגנז ספר רפואות. כדכתיב והטוב (והישר) בעיניך עשיתי ואמרינן בברכות שגנז ספר רפואות, לפי שלא היה לבם נכנע על חולים אלא מתרפאין מיד.

סתם מי גיחון. כדכתיב (דברי הימים ב לב) למען לא יבאו מלכי אשור וימצאו מים לשתות. ולא הודו לו. שהיה לו לבטוח בהקדוש ברוך הוא, שאמר וגנתי על העיר הזאת להושיעה.

עיבר ניסן בניסן. לאחר שנכנס ניסן נמלך ועשאו אדר השני, כדכתיב (דברי הימים ב ל) ויועץ המלך חזקיה לעשות פסח בחדש השני וגוי' כי מרבית העם רבים אשר לא הוטהרו עדיין מטומאות שהחזיקו בהן בימי אביו אחז הרשע.
ולא הודו לו. כדאמר בסנהדרין ובברכות [י, ב] החדש הזה וגוי' - זה ניסן, ואין אחר ניסן.

5.4

נוסח התפילה לגשם בהושענא רבא

אז בבא מחורף סתם עינות מים, לציון מכלל יופי הושענא והושיעה נא אבינו אתה.

5.5

דברי הימים ב' פרק ל"ב פסוקים א' - ה', כ"ז - ל'

א ויעש יאשיהו בירושלם פסח ליקוק וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון. ב ויעמד הכהנים על משמרותם ויחזקם לעבודת בית יקוק. ג ויאמר ללויים המבינים לכל ישראל הקדושים ליקוק תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את יקוק אלקיכם ואת עמו ישראל. ד והכינו לבית אבותיכם כמחלקותיכם בכתב דויד מלך ישראל ובמכתב שלמה בנו. ה ועמדו בקדש לפלגות בית האבות לאחיכם בני העם וחלקת בית אב ללויים.

5.6

ומלכים ב' פרק כ' פסוק כ'

כ ויתר דברי חזקיהו וכל גבורתו ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא את המים העירה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה.